

Slovinci v burski vojni

Franc Rozman*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 929(=163.6):94(680)"1899/1902"

Franc Rozman: Slovinci v burski vojni. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 1, str. 69–82

V času burske vojne v letih 1899–1902 so se na strani Burov borili tudi prostovoljci iz Avstro-Ogrske. Zaradi pomanjkanja podatkov avtor v prispevku izpostavi usode le treh sodelujočih Slovencev, ki so jih uspeli identificirati.

Ključne besede: burska vojna, Slovinci, Avstro-Ogrska, Južna Afrika, vojaška zgodovina.

1.01 Original Scientific Article
UDC 929(=163.6):94(680)"1899/1902"

Franc Rozman: Slovenes in the Boer War. Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 1, pp. 69–82

In the Boer War (1899–1902) volunteers from Austria-Hungary fought on the Boer side. Due to insufficient data the author presents the destinies of three participating Slovenes, who could be identified.

Key words: The Boer War, Slovenes, Austria-Hungary, South Africa, military history.

Ko so v burski republiki Transvaal, svobodni državi Oranje in v Natalu v drugi polovici 19. stoletja odkrili bogata nahajališča zlata in diamantov, so se začeli tja priseljevati številni, predvsem angleško govoreči rudarji, in Buri so poskušali poostriti pogoje naseljevanja, saj je pretilo, da ne bodo

* Red. prof. dr. Franc Rozman, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška c. 160, SI – 2000 Maribor, franc.rozman@um.si

več večinski prebivalci. To je izzvalo vedno močnejši pritisk Velike Britanije, ki si je prizadevala pokoriti celotno Južno Afriko. Oktobra 1899 je izbruhnila vojna, ki se je končala s porazom Burov in z mirom v Pretoriji 31. maja 1902.

Buri so v začetku imeli uspehe in so nekajkrat premagali britanske vojaške, saj so bili v začetku tudi številčno močnejši, razen tega so Angleži Bure tudi podcenjevali. Kmalu pa so spoznali, da so Buri kljub drugačni vojaški organizaciji dobro oboroženi, pogumni, dobri strelci in so imeli tudi dobro in moderno topništvo. V začetku je proti 27.000 Angležem stalo okrog 47.000 Burov, toda Angleži so iz metropole stalno dobivali okrepiteve in ob koncu vojne so njihove sile narasle že na okrog 240.000 mož z več kot 500 topovi. Žrtve so bile na obeh straneh velike, Angleži so imeli skoraj 6.000 mrtvih in okrog 23.000 ranjenih, Buri pa okrog 4.000 mrtvih. Prvo leto vojne je bila iniciativa na burski strani, od srede 1900 pa se je bojna sreča obrnila in Buri so se vse bolj zatekali le še v gverilsko bojevanje. Proti tej obliki vojne so Angleži začeli uničevati in požigati farme in polja, za Bure pa so ustanavljali koncentracijska taborišča, podobno kot ZDA 1898 na Kubi. Taborišča je začel uvajati poveljujoči v Južni Afriki feldmaršal Frederick Roberts¹ že septembra 1900. V teh taboriščih je bilo okrog 115.000 Burov in zaradi slabih razmer jih je okrog 20.000 umrlo, med njimi okrog 16.000 otrok. Na drugi strani so imeli Angleži okrog 14.000 mrtvih zaradi malarije, tifusa in drugih bolezni.²

Burska vojna je vzbudila precejšnje zanimanje tudi v zahodni Evropi, poleg Velike Britanije seveda tudi v Nemčiji in Avstro-Ogrski. V Avstro-Ogrski in Nemčiji je bilo javno mnenje večinoma na strani Burov, uradna politika pa bolj na strani Angležev, ne nazadnje tudi zaradi sorodstvenih vezi vladarskih in tudi drugih plemiških hiš. Cesar Franc Jožef I. je, recimo, na dvornem plesu 9. januarja 1900 dejal: »Dans cette guerre, je suis complètement Anglais«.³ Buri so uživali simpatije zato, ker so se uprli velikemu imperiju in je šlo za boj med Davidom in Golijatom. To je bilo zlasti čutiti po prvih burskih uspehih. Pomembno je bilo tudi, da so mnogi videli v Burih zdrav kmečki stan, ki se bori proti bolnemu in dekadentnemu meščanstvu ter proti kramarskim interesom angleškega imperializma.

¹ Frederick Roberts (1832–1914), feldmaršal, od decembra 1899 glavni komandant britanskih sil v Južni Afriki. (Vojna enciklopedija (odslej VE), zv. 8, Beograd 1974, str. 196.)

² Janez J. Švajncer: Vojna zgodovina, Ljubljana 1998, str. 305–308. VE, Beograd, 1971, zv. 2, str. 129–130. Zelo obširno piše o burski vojni v svoji neobjavljeni disertaciji Erwin A. Schmidl: Österreich im Burenkrieg 1899–1902. Phil. Dissertation an Phil. Fakultät Wien, 1980, 400 str. (odslej Schmidl).

³ Schmidl, str. 127–128.

Idealiziranje burskega kmečkega značaja je zlasti med nemško nacionalno propagando igralo vlogo ob dejstvu, da so bili sicer oboji udeleženi v vojni konec koncev vendarle Germani. To poudarjanje zdravega kmečkega življenja je bila tudi poteza v kasnejši nacionalsocialistični ideologiji in Adolf Hitler se je kot 11-letni deček navduševal nad Buri ter sošolcem risal prizore iz burske vojne. Na drugi strani je bil tudi štajerski pisatelj Peter Rosegger med podpisniki pri ustanavljanju Deutschen Burenhilfsbunda novembra 1901.⁴ Tako mladina kot starejši so začeli nositi burske klobuke in na kravatnih iglah transvaalske barve in tudi znana dunajska »Burenwurst« naj bi takrat dobila ime.

V Cislitvaniji so simpatizerji Burov imeli največ pristašev med nemškimi nacionalci v Sudetih, na Štajerskem in na Dunaju. Pri nas je bilo tega znatno manj, sodeč vsaj po časopisnih poročilih, ne nazadnje tudi zato, ker so bili Buri protestanti in ker cesar ni bil na njihovi strani.⁵

Ko se je začela v Južni Afriki zlata in diamantna mrzlica se je tja namejalo precej ljudi, ki so iskali zaslužek v tamkajšnjih rudnikih. Največ je bilo Hrvatov in Dalmatincev (1.000 do 2.000), ki pa so se po nekaj letih v glavnem vrnili. Konec 80-ih let 19. stoletja je bilo samo v rudnikih Kimberleya okrog 800 državljanov dvojne monarhije. Med njimi je bilo največ obrtnikov, tudi mornarjev, precej je bilo Istranov.⁶ Nekateri med njimi so se udeležili vojne tako na eni kot na drugi strani. Največ jih je bilo na burski strani in po koncu vojne jih je bilo več kot 70 izgnanih. Večinoma so bili to rudarji in gradbeni delavci, po izgonu so dobili tudi odškodnino, ki je bila zanje višja kot za državljane drugih držav, glede na to, da je Avstro-Ogrska vodila do Velike Britanije bolj prijazno politiko.⁷

Angleži so ujeli okrog 40 Avstrijcev in jih deportirali na Sv. Heleno, Cejlon, Indijo ali na Bermude in jih leta 1900 in 1901 vrnili domov. Ocene so, da je bilo na burski strani okrog 3.400 prostovoljcev iz Nemčije, Avstro-Ogrske, Skandinavije, ZDA, Irske, Italije in celo Rusije.⁸ Zaradi pomanjkljivih virov gre le za domneve. Med prostovoljci je bilo tudi nekaj Slovencev, doslej so po virih izpričani trije. V virih so večinoma navedeni le priimki in pa državljanstvo, po priimkih sodeč pa bi utegnil biti Slovenec še kdo.

Največ podatkov imamo o Ljubljčanu Egonu Moschetu, ki je objavil tudi obsežen feljton in bomo o njem pisali nazadnje.

⁴ Schmidl, str. 118–119.

⁵ Schmidl, str. 120.

⁶ Schmidl, str. 198.

⁷ Schmidl, str. 103.

⁸ Schmidl, str. 163.

Drugi je bil Richard Schega, ki je bil rojen v Kranju št. 187 dne 26. oktobra 1872 očetu Johannu, okrajnemu glavarju, in materi Maximiliani, roj. Nikl. Odločil se je za vojaško službo in leta 1892 postal kadet v gali-cijskem 80. pehotnem polku v Lvovu, čez dve leti pa je bil od 1. maja 1894 poročnik, vendar je že 1896 izstopil iz vojske in naslednje leto izgubil tudi čin. Izguba čina je bila tedaj precej pogosta zaradi kvartopirskih dolgov in nemara je bilo tudi pri njem tako. Kdaj je odšel v Južno Afriko, ni znano. Po izbruhu vojne se je kot oficir hotel priključiti Burom, ki ga za oficirja niso hoteli, ampak le za navadnega vojaka, kot je bila v burski vojski nava-da glede tujcev, ki so lahko napredovali šele kasneje. Kot navaden vojak pa ni hotel služiti in je nekaj časa zaman iskal službo, dokler ni bil nekaj časa pri rudniški policiji. Na intervencijo nemškega konzula Nelsa je 8. januarja 1901 le dobil mesto oficirja v avstrijski četi. Toda že 20. januarja 1901 je spet prosil konzula Nelsa, naj mu preskrbi prosto vozovnico do пристanišča Laurenço Marques (danes Bamako), da bi se vrnil domov. Več o njem ni znanega.⁹

O drugem Slovencu iz časa burske vojne ne vemo pravzaprav nič. Ohrani-lo se je le njegovo pismo iz Captowna, ki ga je objavil *Slovenski Narod*. Ni znano, niti komu je ta možakar, Anton Pokorn, pisal niti od kod je bil niti kaj se je pred tem ali kasneje z njim zgodilo. Pismo je datiral v Captownu 27. januarja 1900 in ga naslovil kar »moj prijatelj.« Iz Ljubljane se je 29. oktobra 1900 napotil preko Münchna, Frankfurta na Maini, Strasbourga v Pariz, od tam pa v London, kamor je prispel 7. novembra. Že 24. novembra se je odpeljal proti Južni Afriki, ko z zaposlitvijo v Londonu ni bil zadovo-ljen. Med potovanjem je ladja pristala na Tenerifih in Sv. Heleni, od koder je bilo do Captowna še osem dni plovbe, kamor so prispeli 21. decembra 1900. V Londonu je verjel govoricam, da je vojna že končana. Hotel je priti v Johannesburg, za kamor pa je potreboval dovoljenje avstrijskega konzula. Konzul mu je odsvetoval, da bi kot angleški prostovoljec šel v Transvaal in zato je ostal v Captownu ter se zaposlil pri nekem Angležu. Tam je po novem letu stopil v mestno stražo, ker je zaradi službe to moral storiti. Zaslužil je kar dobro, 6 goldinarjev na dan, za hrano in stanovanje pa je plačal na teden 15 goldinarjev. Priseči je moral zvestobo angleški vladi in začeli so tudi s strelskimi vajami. O vojni pravi, da je tisoče ljudi spravila v revščino, največ hudega pa da so Angleži prizadejali svojim ljudem. »Ču-dno je vendar, da Evropa gleda tako mirno to krivično vojno in da se nihče

⁹ Nadškofijski arhiv Ljubljana, rojstne knjige fare sv. Kancijana in tovarišev 1867–1895 v Kranju, str. 77; Schematismus von der k.u.k. Heer und k.u.k. Kriegsmarine von 1895, Wien 1895, str. 238; Schmidl, str. 372.

ne postavi za svoje ljudi. Ko bi se angleškim podanikom godila taka krivica, bi se Angleži že davno postavili za svoje ljudi.«¹⁰ Pokorn je bil eden tistih, ki so šli v Južno Afriko s trebuhom za kruhom, ne pa iskat slave na bojnem polju kot večina tistih, ki so bili oficirji, in se je v vojno vključil zaradi razmer. Več o njegovem nadaljnjem življenju nismo uspeli najti.

Največ podatkov doslej imamo o artilerijskem poročniku Egonu Moschetu, ki je izhajal iz znane ljubljanske družine advokata Alfonza Moschete (1839–1901). V rojstni knjigi je sicer zapišan kot Eugen Maria Veith Alfons in je bil rojen 21. marca 1873 ob 3.45 in krščen šele 30. marca. Mati je bila Anna Grumnik, botra sta bila upravni svetnik Veith Mosche, morda brat Alfonza, ter hišna posestnica Maria Grumnik. Družina je tedaj stanovala v Kapucinskem predmestju št. 79. Egon je bil prvorojenec, za njim je prišla na svet sestra Vera 30. oktobra 1877, ki je bila kasneje poročena z znanim ljubljanskim zdravnikom dr. Alfredom Valento, tretji otrok pa je bil kasnejši advokat dr. Erich, rojen 9. avgusta 1883, ki je na pravni fakulteti dunajske univerze diplomiral 1904, najverjetneje tudi ostal tam in se na Dunaju 1911 poročil.¹¹ Erich Mosche je 1900 maturiral na klasični gimnaziji v Ljubljani. Med sošolci naj omenimo kasnejšega kemika Maksimilijana Samca, pa enega od ustanoviteljev Narodne galerije Josefa Regalija, sinove znanih družin Ottomarja Bamberga, Franca Krisperja, Ivana Šavnika iz Kranja. Erich je bil za tiste čase tudi odličen športnik in je na teniškem turnirju v Ljubljani konec septembra 1901 zasedel drugo mesto, ravno tako pa tudi na plavalni tekmi na Bledu istega leta.¹²

Egon je gimnazijo obiskoval v Kremsmünstru in jo zaključil z dobrim uspehom, nato se je vpisal na vojaško tehnično akademijo na Dunaju, ki jo je prav tako končal z dobrim uspehom 1894. Dodeljen je bil 38. divizijskemu artilerijskemu polku v Osijeku in 1. septembra 1894 je postal poročnik. V njegovi karakteristiki za leto 1894 piše, da popolnoma obvlada nemščino in je dober stilist, povsem je znal tudi slovensko, govorno je obvladal francoščino in angleščino, ker pa je bil moštveni jezik hrvaščina je imel rok do 18. avgusta 1897, da se je nauči vsaj za službene potrebe. Bil je opisan kot visok in slok ter precej dobro razvit in zelo dober pianist. Bil naj bi živahnega temperamenta, mirne narave, častivrednega značaja, dobrega tehničnega poznavanja strelnega orožja, precej dober jezdec in poznavalec konj. Vendar je bilo njegove vojaške kariere kmalu konec, kajti že 1895 je

¹⁰ Slovenski Narod (odslej SN), št. 45, 23. 2. 1901.

¹¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana, rojstna knjiga fare Marijinega oznanjenja 1865–1879 v Ljubljani. Mosche se je včasih podpisoval tudi Moše, stalno pa je uporabljal ime Egon.

¹² Slovenski šolski muzej, Jahresbericht des k.u.k. Staatsbergymnasium zu Laibach zu 1899/1900.

bil zapleten v pretep in je omadeževal oficirsko čast. 1. aprila 1896 je izgubil čin in bil premeščen kot nižji topničar v 5. korpusni artilerijski polk. Do izgube čina je bil še v Osijeku kot poročnik v rezervi.¹³ Tam se je ukvarjal tudi z esperantom.¹⁴

Kdaj je zapustil vojsko, ni čisto jasno, vsekakor pa se je zadnjega oktobra 1898 vkrcal na ladjo »Reichstag« in iz Trsta odplul v Južno Afriko.¹⁵ O tem potovanju in bivanju v Pretoriji je v *Domu in svetu* objavil serijo šestih člankov. O teh člankih je prvi pisal Zmago Šmitek.¹⁶

Sicer pa sta glavna slovenska časnika *Slovenski Narod* in *Slovenec* zunanjepolitičnim dogodkom namenjala mnogo manj prostora kot pa uradni *Laibacher Zeitung*. Ta je tudi burski vojni namenjal precej pozornosti. Nekajotic je izšlo tudi v *Slovenskem Narodu*, ki je oktobra 1899 pisal, da je poveljnik nemškega korpusa prostovoljcev polkovnik Schiel.¹⁷ Čez nekaj dni najdemo spet zapis, da je tukajšnji topničarski častnik Irku vzel 14-dnevni dopust in zapustil Ljubljano s pretvezo, da gre obiskat svoje sorodnike. Zdaj pa je že sporočil svojemu polku, da je že na poti v Transvaal, kjer se hoče boriti na strani Burov.¹⁸ Čez teden dni pa je isti časnik poročal, da se je Irku odločil dezertirati zaradi ponarejenih menic in dolgov ter da je za njim že razpisana tiralica.¹⁹ »Med Bure se mislita podati dva trgovska pomočnika iz neke tukajšnje večje trgovine, da bi tamkaj pričela trgovino z avstrijskimi izdelki. Mnogo sreče!« In v isti številki: »Navdušen prijatelj Burov je neki ljubljanski trgovski pomočnik, ki je poslal predsedniku Transvaalske republike Krügerju razglednico iz Ljubljane z napisom Heil den Buren!²⁰

V tistem času se je Egon Mosche boril na burski strani, bil ujet in se 27. avgusta 1900 vrnil na Bled, potem ko so ga Angleži kot tujca izkrcali v

¹³ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Qualifikationsliste, Karton 2115. Kopije mi je prijazno priskrbel dr. Walter Lukan, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

¹⁴ Hrvatska esperantska galerija I. (1887–1918), brez letnice.

¹⁵ Dom in svet 1899, str. 61–62, 91–93, 155–159, 221–223, 250–252, 283–286. Delno tudi *Laibacher Zeitung*, št. 150, 4. 7. 1899, str. 1205–1206.

¹⁶ Zmago Šmitek: Klic divjih svetov. Slovenci in neevropske kulture, Ljubljana 1985, str. 60.

¹⁷ SN, št. 244, 24. 10. 1899. Adolf Schiel (1858–1904) je bil krajši čas pruski oficir pri braunschwejskih huzarjih, napredoval v polkovnika in komandanta nemškega prostovoljskega korpusa v Južni Afriki. Bil je adjutant generala Petrusa (Pieta) Jacobusa Jouberta in poveljnik zopora v Južni Afriki. Bil je tudi svetovalec in minister pri zulujskem kralju Dinizuluju. Ujet kot poveljnik trdnjave v Johannesburgu in prepeljan kot angleški ujetnik na Sv. Heleno, po izpustitvi se je vrnil v Nemčijo in napisal spomine (<http://oberst-schiel.de/i verein.htm oberst>).

¹⁸ SN, št. 252, 3. 11. 1899.

¹⁹ SN, št. 258, 10. 11. 1899.

²⁰ SN, št. 59, 13. 3. 1900.

Vlissingenu na Nizozemskem in se je z vlakom odpeljal na Bled. Tam so Valentovi imeli od leta 1889 vilo, ki sta jo po smrti dr. Valente podedovala njegova snaha Vera, roj. Mosche, in njen brat Erich. Po drugi svetovni vojni je bila nacionalizirana in dana JLA kot počitniški dom, danes pa je v njej gostinski obrat trgovskega podjetja Sportina.²¹ Vest o Moschetovi vrnitvi sta objavila tako *Slovenski Narod* in *Laibacher Zeitung*. Že čez kak teden je povratnik v *Slovenskem Narodu* objavil feljton »Iz Pretorije na Bled.« V soboto, 22. septembra 1900, pa je tudi »predaval pred mnogobrojno izbrano družbo. Podal je najprej popis značaja Burov in njihove dežele, opisal že dolgotrajne špekulacije Angležev na zlata in biserov polno deželo Transvaal in Oranje, naslikal napoved vojne, njen začetek in konec ter nekaj velezanimivih epizod iz svojega vojnega dnevnika. Predavanje je bilo prav zanimivo ter je žel g. Mosche mnogo priznanja. Predaval bo še v Gradcu in tudi še enkrat v Ljubljani.«²² O teh dveh predavanjih ni več vesti. *Laibacher Zeitung* pa tudi o ljubljanskem predavanju ni nič zapisal. Pač pa je poročal o predavanju poveljnika nemško-avstrijskega prostovoljskega korpusa Antona von Goldegga,²³ ki ga je imel v veliki dvorani Filharmonije 2. marca 1901 in je bil organiziran kot nabiralna akcija za pomoč burskim vdovam in sirotam. Govor je bil natisnjen in je v njem govoril o bojih, ki so jih avstrijski in nemški prostovoljci vodili v sklopu čet burskega generala De la Reya.²⁴ V Ljubljani je imel von Goldegg dve predavanji, koliko denarja je zbral, pa ni podatkov.

Mosche je bil ujet v tako imenovani prvi fazi burske vojne, ko so se Buri še frontalno borili z Angleži, po porazu pa so prešli na gverilsko taktiko bojevanja. Mosche je bil pač eden tistih avstrijskih in nemških oficirjev, ki so bili doma zaradi različnih vzrokov, največ pa zaradi dolgov ali pretepev degradirani in so skušali oprati svojo vojaško čast na bojnem polju v Južni

²¹ Božo Benedik: Počitniške vile so bile ponos blejskega turizma. V: *Kronika* 32, Ljubljana 1984, str. 197–213 (tu 204–205); *Laibacher Zeitung*, št. 196, 28. 8. 1900; SN, št. 206, 7. 9. 1900.

²² SN, št. 221, 26. 9. 1900.

²³ *Laibacher Zeitung*, št. 52, 4. 3. 1901, str. 421. Anton Ritter von und zu Goldegg und Lindenburg (1865–1926) je bil nadporočnik v 9. huzarskem polku, 1894 zaradi dolgov degradiran, januarja 1900 odšel v Južno Afriko, skupaj s sestro, ki je bila pri nemškemu Rdečem križu. S sestro sta se vrnila v Avstrijo, imel predavanja o burski vojni v Bolzanu, Innsbrucku, Trstu, Ljubljani. V prvi svetovni vojni se je odlikoval v diviziji dalmatinskih konjeniških strelcev in mu je bil vrnjen čin. Gl. Schmidl, str. 220–224. Predavanja v Ljubljani ne omenja.

²⁴ *Laibacher Zeitung*, št. 52, 4. 3. 1901. Jacobus Hercules De la Rey (1847–1914), burski general, večkrat premagal Angleže, 1901 vodil gverilsko vojno v Oranju, 1914 se uprl Angležem, potem ko je bil od 1907 član Transvaalskega parlamenta. V uporuh padel. VE, zv. 2, Beograd 1971, str. 348.

Afriki in se ovenčani s slavo vrniti domov. Nobenemu to ni uspelo. Vendar se Egon Mosche vojaški karieri ni hotel odpovedati in kmalu po smrti očeta²⁵ je vstopil kot oficir v čilsko armado. Odtlej je njegova življenjska pot zavita v temo.²⁶

Z vojnimi zaslugami se pogosto skušajo ovenčati in po možnosti tudi kaj zaslužiti zelo različni ljudje, ki so bili običajno čim dlje od bojnega polja in jim je nemški vojaški žargon pravil »Schlachtenbummlerji.« Takšen primer se je zgodil tudi v Ljubljani. »V prvi polovici avgusta 1902 je v Ljubljano prišel nekdo, ki se je v uredništvu *Slovenskega Naroda* izdajal za burskega generala in naj bi se pisal grof Anton Arthur Potocki d'Ottou iz stare poljske plemiške rodbine. Pripovedoval je, da je že 34 let živel med Buri in naj bi v okolici Johannesburga imel farmo in veliko posestvo. Farmo so mu Angleži zažgali, žena mu je umrla v koncentracijskem taborišču, bila naj bi sestra generala Pieta Cronja.²⁷ Grofu naj bi v boju padel sin, on sam pa je bil ranjen ...«²⁸ Tik pred božičem pa je iz Innsbrucka prišlo obvestilo, da se je ta Potocki v Innsbrucku izdajal za upokojenega ruskega generalmajorja in člana štaba pri burskem generalu Louisu Bothi.²⁹ Že v Ljubljani si je sposodil denar, nek dobrosrčni in naivni Ljubljčan ga je tudi vzdrževal in je pisal v Innsbruck policijskemu nadkomisarju o tem dogodku, vendar se je pismo izgubilo. Grof je bil nazadnje v innsbruški bolnici.³⁰ Nadaljevanje ni znano.

Na ljubljansko predavanje se je Egon Mosche dobro pripravil. Za objavo je pripravil sedem prispevkov.³¹ V začetku je najbrž povzegal feljtone iz *Doma in sveta*, predavanja pa gotovo ni končal tako kot zadnje nadaljevanje, saj se vidi, da v njem še nekaj manjka. Zakaj ni predavanje izšlo v celoti,

²⁵ V torek, 15. 1., je ob 21. uri za pljučnico umrl dr. Alfonz Mosche, je poročal SN, št. 13, 16. 1. 1901. Med žalujočimi omenja ženo Terezijo, roj. Zeschko, ki je bila njegova druga žena. Gl. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Popis prebivalstva 1890 jo že omenja kot ženo Alfonza, popis 1910 pa razkrije, da je bila rojena 16. 11. 1849 in umrla 4. 8. 1935. Tam je tudi pripis, da je konzulat kraljevine Jugoslavije v dopisu 26. 2. 1941 sporočil, da advokat dr. Erich Mosche ni dobil domovinske pravice na Dunaju, ki se je na Dunaju 16. 1. 1911 poročil z Augusto Terezijo roj. Budschofsky. Prav tam tudi piše, da je bila njegova mati Terezija roj. Zeschko. Laibacher Zeitung je v št. 14, 17. 1. 1901 objavil osmrtnico in življenjepis, naslednjega dne pa poročilo o pogrebu in zahvalo.

²⁶ SN, št. 6, 9. 1. 1902.

²⁷ Piet Arnoldus Cronje (1840–1911), burski general. VE, zv. 4, Beograd 1972, str. 725.

²⁸ SN, št. 185, 13. 8. 1902.

²⁹ SN, št. 295, 24. 12. 1902. Louis Botha (1862–1919), burski general in državnik, po koncu burske vojne zagovornik kolaboracije in eden največjih pristašev Angležev, 1907 predsednik Transvaala in 1910 predsednik Južnoafriške republike, julija 1915 zavzel nemško Jugozahodno Afriko. VE, zv. 1, Beograd 1970, str. 785.

³⁰ SN, št. 295, 24. 11. 1902.

³¹ SN, št. 269, 274, 22. 11. in 28. 11. 1900, št. 4, 47, 49, 50, 61, 4. 1., 6. 2., 28. 2., 1. 3., 14. 3. 1901.

ni znano. Besedilo je začelo izhajati kot feljton dva meseca po predavanju. Začel je s pripovedovanjem, kako je bilo v Pretoriji, kjer je bil že od leta 1898. Razmere so se tam začele zaostrovati septembra 1899. Sredi tega meseca so se začeli iz mesta izseljevati angleški uradniki, lastniki bank, Judje in deloma tudi rudarji. »No, končno je bilo vse veselo, da so se umaknili ti ljudje, kajti po njih odhodu je izginil v Pretoriji revolucionarni element.«³² Transvaalska vlada je britanski dala ultimat, naj v 48 urah umakne svoje čete z meje. Rok ultimata se je iztekel 11. oktobra 1899, ko se je ob 10. uri zbrala šestčlanska transvaalska vlada in čakala, da ji je angleški odposlanec lord Connyngham Green izročil negativen odgovor. Sekretar transvaalske vlade naj bi Moschetu takole opisal dogajanje: »V dvorani je vladala smrtna tišina, nihče ni spregovoril niti besedice, dokler ni predsednik zmolil kratko molitev in podpisal vojno napoved, katero je vročil s potnim listom vred britanskemu agentu. Ta se je poklonil ter se tiho poslovil. Naslednji dan, 11. oktobra, je izbruhnila vojna.«³³ V drugem nadaljevanju je opisal svoj in odhod 150 prostovoljcev različne starosti, od 17 do 60 let, na fronto. Zbrali so se že 1. oktobra 1899 v Johannesburgu pod poveljstvom polkovnika Schiela, saj je bilo bolj ali manj že pol meseca jasno, da je vojna neizbežna. Vso četo so sestavljali jezdec, ki so se z vlakom odpeljali na mejo z Oranjem. Meja je bila na skoraj 300 m visokem Bothovem prelazu, kamor so seveda šli peš in tja prispeli 9. oktobra. Schielovi prostovoljci so se združili s holandskimi in johannesburškimi. Za to enoto se je vojna začela 13. oktobra, ko so prekoračili mejo. S seboj so vlekli tudi nekaj topov in precej voz prateža.³⁴

Posebno nadaljevanje je Mosche posvetil burski vojni, iz pisanja se vidi, da je bil izšolan oficir. Poudaril je, da ta vojska ni takšna, kot smo je navajeni v Evropi. Nihče ni plačan, ne general in ne navadni vojaki ali oficirji. Država da vsakemu konja, sedlo, puško, obleko in hrano. Oficirje volijo vojaki in niso imenovani od vojske. Vojaki lahko mirno prehajajo iz enote v enoto. Enotnih uniform nimajo, imajo jih le topničarji, drugi se bojujejo v civilnih oblekah. Precej točne so njegove ocene o številu vojakov in se skoraj povsem ujemajo s številkami iz historične literature. Pravi, da je Transvaal dal najmanj 30.000 mož, Oranje pa 25.000, prostovoljcev naj bi bilo do 6.000. Meni, da je prostovoljcev največ iz Nemčije, tem sledijo državljani Avstro-Ogrske, potem so še iz Švice, Belgije, Nizozemske, Rusije, Italije. Poveljniki imajo pod seboj različno število vojakov, od 25 do

³² SN, št. 269, 22. 11. 1900.

³³ SN, prav tam.

³⁴ SN, št. 274, 28. 11. 1900.

2.000. Prostovoljskih odredov je bilo v začetku malo, prva sta bila nemški in holandski korpus, kot jih imenuje, pozneje jih je nastalo več. Koliko mož šteje vsa vojska, ni mogoče reči natančno, ker pri Burih ni kontrole in lahko vsak pride in tudi odide. Za bralce je bil gotovo zanimiv opis prateža, ki so ga sestavljali znani visoki burski vozovi, večkrat z nad dva metra visokima zadnjima kolesoma, vpreženih je bilo tudi do 12 mul in več volov. Pohvalil je artilerijo, ki jo je sestavljalo stalno moštvo okrog 400 mož. Opremljena je bila z najmodernejšimi Creuzotovimi topovi in strojnicami Maxim, prav to orožje je Angležem prizadejalo hude izgube.³⁵

Mosche je ognjeni krst doživel pri Elandslaagteju, to je bila železniška postaja, v bližini sta bili dve farmi in rudnik premoga. Tja so prispeli 18. oktobra, se tam utaborili in spekli vola. Mosche napačno piše, da je bil Schiel podčastnik, sicer pa o njem piše zelo pozitivno, zlasti mu je bilo všeč, da se je zelo brigal za svoj oddelek. V Schielovem štabu je bil tudi grof Haro Zeppelin, ki je že naslednjega dne v boju padel. Na tej postaji so Buri zaplenili tovorni vlak, ki je bil poln hrane in pijače, od paštet, gnjati do šampanjca. Potem jih je 20. oktobra napadel polk strelcev s škotskega višavja, ki je imel tudi dvanajst topov. Buri so se hrabro borili, nazadnje pa so se z velikimi izgubami morali umakniti. Polkovnik Schiel je bil ranjen in ujet, hudo ranjen je bil tudi general de Kock in je čez nekaj dni umrl. Po Moschejevih besedah so Buri imeli 48 mrtvih, okrog 10 ranjenih ali ujetih. Angležem je v tej bitki poveljeval kasnejši feldmaršal French,³⁶ ki je bil tedaj komandant konjeniške divizije, vendar pa te bitke ni docela izkoristil in so se Buri lahko umaknili.³⁷

Nemški prostovoljski korpus je bil v tej bitki razbit, spet se je organiziral 1. novembra pod poveljstvom Albedylla, pri katerem je Mosche opravljal tajniške posle in sredi novembra odšel na južno mejo Oranja in prišel do Rendsberga v Kaplandu. Ta del burske vojske je štel okrog 3.000 mož in je imel 4 topove. Do srede decembra ni bilo sovražnosti in prostovoljci so imeli »prav idilično življenje. Hodili smo na lov ter dobivali živila iz bližnjih farm«. ³⁸ Konec decembra 1899 so zasedli Colesberg in nato odbili več angleških napadov. V začetku februarja 1900 je burska vojska narasla na 9.000 mož z 8 topovi.³⁹ Na tem mestu se članki nepojasnjeno nehajo, prav tako pa tudi ni pojasnila o podrobnostih Moschejevega predavanja.

³⁵ SN, št. 3, 4. 1. 1901.

³⁶ John Denton Pinkstone French (1852–1925), v burski vojni komandant britanske konjeniške divizije, v prvi svetovni vojni feldmaršal (VE, zv. 3, Beograd 1972, str. 107).

³⁷ SN, št. 50, 1. 3. 1901.

³⁸ SN, št. 49, 28. 2. 1901.

³⁹ SN, št. 61, 14. 3. 1901.

O svoji nadaljnji poti je Mosche sicer nekaj napisal že prej, in sicer v članku »Iz Pretorije na Bled,« ki ga začel pisati na krovu ladje »Hawarden Castle« 7. julija 1900, s katero se je vračal domov. Članek začinja tam, kjer je svoj feljton čez pol leta končal. Iz okolice Colesberga so se Buri začeli umikati 24. februarja 1900, ker je bila angleška premoč prevelika. Konec marca je Mosche prišel v Pretorijo in sodeloval pri njenem utrjevanju. Mesto je potem 5. junija 1900 zavzel feldmaršal Roberts in to je pomenilo preobrat v nadaljnjem poteku vojne. Mosche je videl, kako je Roberts vkorakal v Pretorijo in piše: »Bili smo pravzaprav veseli, da smo dobili končno red, kajti zadnje dni človek resnično skoraj ni bil varen svojega življenja, zlasti pa ni bilo varno imetje. Kradlo in plenilo se je v velikem stilu in tega niso delali samo najnižji sloji. Prve dni okupacije je šlo vse dosti dobro, vsaj v mestu ... Polagoma smo čuli vedno več o plenitvah, katere so dovoljevali angleški vojaki. Zlasti so ropali po okoliških farmah, večinoma v lasti Italijanov in Dalmatincev. Z Buri, ki so odložili orožje ter zaprisegli nevtralnost, se je ravnalo še dosti dobro. Toda burski oddelki so ostali še po okupaciji v bližini Pretorije ter rušili železniške proge, brzojavne zveze in razstreljevali mostove. Da bi to preprečil, je izdal Roberts proklamacijo, v kateri je zažugal, da se požgo tiste farme, v bližini katerih se je delala škoda ...«⁴⁰ Mosche je nameraval še ostati v Pretoriji, čeprav je bilo življenje drago in je primanjkovalo petroleja, masla, mleka in smetane. Toda 1. julija so mu sporočili, da mora naslednji dan ob 9. uri dopoldne priti na kolodvor. Svojo prtljago je deponiral pri znancu, vzel je le najnujnejše, pa še ob to je bil med pretovarjanjem. »Bili smo v 2. razredu, vagona gotovo niso ocedili osem tednov. Pozneje sta se nam pridružila še dva delavca najnižje vrste. Toda bili smo nepopisno veseli, da imamo vsaj kupe ter se ne vozimo kakor večina drugih v odprtih tovornih vagonih. Žal je trajalo naše veselje samo malo časa, preseliti smo se morali v odprt vagon za premog. V rezkomrzlih afriških nočeh to ni bila prijetna vožnja.«⁴¹ Vozili so se tri dni in tri noči. Zvečer 4. julija so prišli v Queenstown, kjer so izgubili vagon s prtljago, ker so ga pripeli k drugemu vlaku. Čez dva dni, 6. julija, so prišli v pristanišče East London in se vkrcali na ladjo »Hawarden Castle«. Kabine v njej so dobile ženske. »Med njimi je bilo več takih, ki v svojem življenju niso nikdar slutile, da se bodo vozile kdaj v prvem razredu. Vse te dame, tudi delavke in največje vlačugarice, so obedovale s kapitanom in častniki v prvi kajuti. Drugače pa se je seveda ravnalo z moškimi. Vse brez izjeme so spravili v medkrovje in tu so bili železniški uradniki, žurnalisti, dopisniki,

⁴⁰ SN, št. 206, 7. 9. 1900.

⁴¹ Prav tam.

častniki, delavci, desperadosi, vse zmešano. Spali smo v visečih rogoznicah drug tik drugega kakor slaniki, jedli s cinastih krožnikov čudno brozgo ter imeli najomejnejši prostor za gibanje. Imeli nismo nobene kopeli, kar je bilo v tropskih krajih za nas, ki smo bili vajeni kopati se vsak dan, še posebej mučno. Stranišča pa so bila najprimitivnejša. Skratka, trpeli smo silno in dasi nismo ničesar pregrešili, se je z nami ravnalo brutalno ... V Vlissingenu v Holadniji so nas izkrcali, tam nam je dal angleški konzul nekaj denarja za vožnjo, tako da sem se vrnil preko Kölna, Basla, Arlberga na Bled.«⁴²

Pred povratkom je bila družina Mosche zelo zaskrbljena o usodi svojega sina. Iz Colesberga jim je 2. januarja 1900 še poslal razglednico, potem pa o njem ni bilo ne duha ne sluha. Oče Alfonz se je obrnil na zunanje ministrstvo, toda poizvedovanja avstrijskega generalnega konzulata v Kapstadtu in avstro-ogrškega veleposlaništva v Londonu so bila neuspešna. Po nenadni vrnitvi sina je oče zunanje ministrstvo obvestil, da se je sin vrnil. Omenimo naj, da je bil vojaški ataše v Kapstadtu tedaj stotnik Robert Trimmel, ki je v prvi svetovni vojni napredoval do generalmajorja in je bil kot polkovnik kratek čas – od aprila do julija 1915 – tudi komandant mesta Maribor.⁴³

Kot smo omenili, je zelo mogoče, da so bili v burski vojni tudi še kakšni Slovenci, kot piše Schmidl v svoji disertaciji, je bilo precej Štajercev. Če je bil kdo iz Spodnje Štajerske, ne vemo. Med navadnimi vojaki in nižjimi oficirji najdemo Slovence tudi v vojni na Kreti 1897 in pri dušenju boksarske vstaje. Ti deli slovenske zgodovine pa še čakajo na obravnavo, ki zna biti zelo zahtevna, ker so skoraj vsi viri v tujini.

Viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana, rojstna knjiga Kranj, Ljubljana.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Popis prebivalstva 1890 in 1910.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien.

Slovenski šolski muzej.

⁴² Prav tam.

⁴³ Schmidl, str. 345–348, o Trimmlu (1870–1955) zelo izčrpno o delovanju v Južni Afriki in na drugih dolžnostih v poglavju na str. 316–350.

Časopisi

Laibacher Zeitung 1899, 1900, 1901.

Slovenski Narod 1899, 1900, 1901, 1902.

Literatura

Božo Benedik, Počitniške vile so bile ponos blejskega turizma. V: *Kronika* 32, Ljubljana 1984, str. 197–213.

HRVATSKA esperantska galerija I. (1887–1918). http://www.esperanto.hr/galerio_1.htm (5. 7. 2013).

SCHEMATISMUS von der k.u.k. Heer und k.u.k. Marine von 1893, 1894, 1895, 1896. Wien 1893, 1894, 1895, 1896.

Erwin A. Schmidl, *Österreicher im Burenkrieg 1899–1902.* Wien 1980.

Zmago Šmitek, *Klic divjih svetov.* Ljubljana 1986.

Janez J. Švajncer, *Vojna zgodovina.* Ljubljana 1998.

VOJNA enciklopedija. Beograd, 1970–1974, zv. 1, 2, 3, 4, 8.

SLOWENEN IM BURENKRIEG

Zusammenfassung

Im Burenkrieg (1899–1902) kämpften an der Seite der Buren ungefähr 3.400 Freiwillige aus verschiedenen Ländern Europas und den Vereinigten Staaten von Amerika, unter denen waren auch zwischen 50 bis 100 Freiwillige aus Österreich-Ungarn. Wegen mangelhafter Daten ist es unmöglich, die genaue Zahl herauszufinden. Es waren auch einige Slowenen dabei. Bisher konnte man drei von ihnen identifizieren. Da es in den erhaltenen Daten keine Geburtsortangaben gibt, kann man nicht herausfinden, ob noch weitere Slowenen unter den Freiwilligen waren. Unter den Slowenen weiß man am meisten über Egon Moschet, der Sohn eines bekannten Ljubljanaer/Laibacher Advokat Alfons Moschet oder Mošet war. Egon Moschet war Artillerieleutnant und wegen Armeesuspendierung ging er noch vor dem Kriegsbeginn nach Südafrika. Im Krieg schloss er sich den Buren an, er wurde gefangenengenommen, nach der Freilassung ging er in seine Familienvilla nach Bled/Veldes zurück. Später meldete er sich für einen Armeeposten in Chile an und seit diesem Zeitpunkt fehlt von ihm jede Spur. Nach der Rückkehr aus dem Burenkrieg veröffentlichte er in dem *Slovenski narod* (*Slowenisches Volk*) seine Kriegsmemoiren, die die umfangreichste Kriegsschilderung eines Augenzeugen in slowenischer Sprache sind. Schon vor dem Krieg veröffentlichte er eine Artikelserie über Südafrika in *Dom in svet* (*Das Heim und die Welt*).

Der Zweite war Anton Pokorn, der auch in *Slovenski narod* (*Slowenisches Volk*) einen Brief veröffentlichte, aus dem ersichtlich ist, dass er auf der englischen Seite kämpfte. Mehr weiß man über ihn nicht.

Der Dritte war in Kranj/Krainburg geborene Infanterieleutnant Richard Schega, der ebenso aus Disziplinründen aus der Armee entlassen wurde und seinen Rang verlor. Später half er in dem Krieg den Buren. Anfang 1901 kam er angeblich nach Hause zurück, meh-

rere Daten über ihn sind aber nicht erhalten.

In verschiedenen Periodika gibt es noch einige Informationen über einzelnen Personen, die zu den Buren gingen; die Informationen können jedoch nicht überprüft werden.

SLOVENES IN THE BOER WAR

Summary

Around 3.400 volunteers from different European countries and the USA fought in the Boer War (1899–1902) on the Boer side. Among them were between 50 and 100 volunteers from Austria-Hungary. Due to insufficient data the exact number cannot be determined. Some of the volunteers were also Slovenes. Until now three could be identified. It is impossible to find out if there were more Slovenes because the preserved data do not include the places of birth. The most information is known about Egon Moschet, who was the son of Alfonz Moschet or Mošet, a well-known lawyer from Ljubljana. Egon Moschet was an artillery lieutenant; he was suspended from the army and left for South Africa already before the war. He joined the Boers in the war, was captured and he returned to his family villa in Bled after he had been released. Later on he volunteered for a military post in Chile and since then nothing else is known about him. After returning from the Boer War he published a series of war memoirs in *Slovenski narod* (*The Slovene Nation*), which are the most extensive witness reports in the Slovene language. Already before the war he published a series of articles on South Africa in *Dom in svet* (*Home and the World*).

The second one was Anton Pokorn, who also published a letter in *Slovenski narod* (*The Slovene Nation*). The letter proves that he fought on the English side. Unfortunately there is no other known information about him.

The third Slovene was an infantry lieutenant Richard Schega, who was born in Kranj. He was disciplinary expelled from the army and he lost his rank; after this he left to help the Boers. At the beginning of 1901 he returned home and this is all we know about him.

There is some more information in different periodicals about individuals that left in order to help the Boers, but all of this information cannot be checked.